

UNIUNEA EUROPEANA

GUVERNUL ROMANIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
SI PROTECTIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Investește în oameni !

FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: **“Valorificarea identităților culturale în procesele globale”**

Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: **POSDRU/89/1.5/S/59758**

Conferința cu participare internațională

Centru și marginalitate în cultura europeană

București, 12-13 octombrie 2011, Aula Academiei Române, Calea Victoriei nr. 125

Conferința domnului acad. FLORIN CONSTANTINIU

Mult stimatelor domnule profesori și onorat auditoriu,

Vreau, în primul rând, să-i mulțumesc domnului profesor pentru prezentarea pe care mi-a făcut-o. Dumneavoastră veți fi judecătorii care veți decide dacă bunele cuvinte rostite de domnia sa sunt îndreptățite sau nu. Am fost foarte bucuros atunci când domnul academician Eugen Simion mi-a vorbit despre această reuniune și despre posibilitatea de a avea o întâlnire cu dumneavoastră. Am fost foarte bucuros de invitația pe care am primit-o, pentru că mi-am dat seama că voi avea ocazia să mă întâlnesc cu un auditoriu de o înaltă calificare profesională și vă mărturisesc că, în momentul de față, cred că ceea ce lipsește în societatea românească este un schimb de opinii între oamenii care se pricep, între oamenii care cunosc problemele. Pentru că ceea ce vedem noi, aproape în fiecare zi, pe diversele canale de televiziune sunt dialoguri sterpe, dialoguri sterile, unde moderatorii fac figură de titani ai Renașterii, care cunosc întocmai ca Leonardo Da Vinci, de la artă la tehnica cea mai sofisticată, orice problemă, iar foarte mulți dintre invitații lor se pronunță în probleme despre care nu au nici cele mai vagi noțiuni.

Cel puțin în domeniul istoriei, vă mărturisesc că rămân uluit, iertați-mi termenul, că suntem aici, în Aula Academiei, de stupiditățile, de enormitățile care se spun la televizor și care, după aceea, sunt preluate imediat de telespectatori, pentru bunul motiv că la noi - și o să avem ocazia, poate, în cursul dialogului nostru să lămurim de ce este atât de firav spiritul nostru critic - telespectatorii preiau imediat aberațiile care se spun la televizor. Cred așadar că ceea ce lipsește la noi în momentul de față este tocmai o anumită grilă critică, pentru a împiedica trecerea de la incompetența mass-mediei, de la ceea ce se rostește și se scrie în mass-media, la opinia publică, fiindcă aici este un păcat, care nu e numai al marelui public, ci și al unei bune părți din intelectualitatea noastră. Este ceea ce Constantin Noica denumea „lăutărismul intelectualului român”, adică, la noi de foarte multe ori, opiniile se

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

rostesc după ureche. Foarte puțină lume spune: *am citit, am auzit sau am văzut*. Acum se spune: *am văzut la televizor* și verificarea acestei informații este întotdeauna deficitară: Iată de ce posibilitatea pentru noi de a ne întâlni astăzi este o ocazie pe care eu o salut și mă voi strădui ca, în orele care vor veni să vă împărtășesc câteva gânduri ale unui istoric în legătură cu această problemă, a **centrului și marginalității**. Noi, în general în terminologie istorică, vorbim despre **centru și periferie**.

Vă mărturisesc că, atunci când am venit aici, aveam în minte o altă temă, dar, după ce am discutat cu domnul profesor, m-am gândit să adecvez expunerea mea exact pe tema conferinței internaționale care se desfășoară aici. Înainte însă de a aborda această problemă, vreau să vă spun câteva cuvinte despre laboratorul de cercetare al istoricului, pentru că, în general, marele public are impresia că istoria este o știință de memorizare. Dacă mergeți, de exemplu, la Facultatea de istorie în sesiunea de examene, o să vedeți acolo că studenții, pe culoar, înainte de a intra să-și țină examenul, se întreabă unii pe alții: *Măi, Constantinopolul s-a inaugurat la 11 mai 330 și a căzut 29 mai 1453 sau invers?* Ei cred că important pentru examenul pe care îl vor susține e să țină minte data inaugurării sau data căderii Constantinopolului. Or, datele acestea, chiar dacă, normal, cultura generală ne obligă să avem niște repere cronologice, se găsesc în orice dicționar, în orice cronologie și nu e nevoie să fie memorizate. Istoria, sigur, nu este o știință nomotetică. După cum știți, în clasificarea pe care au avut-o în școala neokantiană, științele erau împărțite în două mari categorii: erau științele nomotetice, adică științele care formulează legi, întrucât ele studiază fenomene de repetiție și atunci, dacă fenomenul se repetă, se poate formula o lege: apa fierbe la 100 de grade. De fiecare dată când ajunge la 100 de grade, în anumite condiții de presiune atmosferică, apa fierbe, deci putem formula această lege. Pe de altă parte, fenomenele unice, care nu se repetă, sunt descrise de științele ideografice. Prin urmare, istoria ar intra în categoria științelor ideografice.

Materialismul dialectic și istoric, altfel spus marxismul, a încercat să fundamenteze istoria pe ideea de legitate, considerând că și în dezvoltarea societății există fenomene de repetiție, și atunci istoria intră în categoria științelor nomotetice, întrucât ea poate formula legi - de pildă, legea concordanței obligatorii dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție. Asta în concepția marxist-leninistă, care declanșează revoluțiile și provoacă schimbarea unei orânduiri economico-sociale.

Odată cu falimentul socialismului în Europa, în 1989-1991, teoriile lui Marx au fost abandonate, iar valoarea cognitivă a marxismului a fost contestată, astfel încât, în momentul de față, aș spune că în nicio istoriografie - lăsându-le la o parte pe cele din regimurile socialiste care mai există astăzi în Asia sau în Cuba -, nu mai există practic o concepție filosofică pe care să se rezeme cercetarea, pentru că, în general, istoricii sunt reticenți față de aceste scheme, pe care le consideră apriorice, rigide, formulate înainte de cercetarea materialului istoric.

Și atunci, istoricul refuză să toarne toată varietatea și toată bogăția materialului factual în tiparele înguste ale unor legități. În general, astăzi putem vorbi despre o viziune, deci nu despre o concepție, ci despre o viziune în analiza procesului istoric. Viziunea aceasta este în prezent, în esența ei, formulată de doi mari istorici francezi în perioada interbelică, Marc Bloch și Lucien Febvre, creatori ai revistei *Annales*. La început, chiar s-a numit *Annales d'Histoire Economique et Sociale*,

UNIUNEA EUROPEANA

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

după care s-a numit revista *Annales*, iar în momentul de față, *Școala Annales*. Aceasta este, ca să spun așa, școala-pilot în cercetarea istorică.

Ce înseamnă această viziune a școlii de la Annales? Înseamnă că procesul istoric este scos din cadrul în care fusese închis de istoriografia pozitivistă. Ce era istoriografia pozitivistă? Era istoriografia care practica o istorie evenimentială, care relata faptele și care privilegia, în primul rând, istoria politică, diplomatică și militară. De aceea, criticii ei au ironizat-o, denumind-o *histoire bataille*, istoria bătăliilor, pentru că, în general, toate lucrările istoriografiei pozitvistice care își propuneau să reconstituie faptele, erau obiectivul de bază al istoriografiei pozitvistice. În respectivele lucrări, de cele mai multe ori, noi găseam evenimente din domeniul politic, diplomatic și militar, dar mai ales din domeniul militar. Or, cercetarea istorică - lucrul ăsta îl spun de fiecare dată când am ocazia să mă întâlnesc cu cei care nu sunt din comunitatea noastră, a istoricilor - cercetarea istorică poate fi redusă la două întrebări. Într-o primă fază ea încearcă, într-adevăr, ca și istoriografia pozitivistă, să reconstituie faptele, prin urmare ea răspunde la întrebarea “Cum?” - cum s-au petrecut faptele și, după aceea, ea se ridică la un nivel superior de înțelegere și caută raporturi cauzale, adică răspunde la întrebarea “De ce?”. De ce faptele s-au petrecut în felul acesta?

Așadar, în cercetarea istorică, noi constatăm două paliere: reconstituire de evenimente și, după aceea, raporturi de determinare în stabilirea raporturilor de determinare cauzală. Sigur, atunci când vorbim despre acest demers al istoricului, lucrurile ne apar simple. În realitate însă nu este așa, pentru că istoricul este întocmai ca un polițist care are de anchetat un accident de circulație. Când s-au ciocnit două mașini, fiecare șofer dă o versiune care să-l disculpe, să-l scoată din cauză, să-i elimine vinovăția. Martorii, care au văzut accidentul, în funcție de atenție, memorie, capacitate intelectuală, au reținut fiecare diverse elemente ale accidentului; dar, spre deosebire de istoric, polițistul are un avantaj, și anume că, pe stradă, sunt urmele pneurilor și mașinile pot fi văzute, pe când istoricul nu are posibilitatea să vadă cum s-au petrecut lucrurile care au avut loc cu 50 sau 500 de ani în urmă. El este confruntat cu „mărturii” contradictorii și, din aceste mărturii, el trebuie să scoată adevărul. Și vă dau un singur exemplu. Relativ recent, în urma unei înțelegeri între Ministerele de Externe române și ruse, s-a editat o colecție de documente privind relațiile româno-sovietice din 1917 până la 1989. Au apărut două volume. În volumul doi, găsim un raport al lui Grigore Gafencu, fostul ministru de externe, care, din 1940, era ministrul României la Moscova și raporta la București - la data aceea titular al Ministerului de Externe era chiar generalul Ion Antonescu -, că în ziua de 8 aprilie 1941 (când se afla la Ambasada Japoniei, unde avea loc o recepție prilejuită de vizita ministrului de externe al Japoniei), comisarul adjunct pentru afacerile externe, Andrei Ianuarievici Vâșinski, a venit la el (deci Vâșinski a avut inițiativa întâlnirii) și i-a vorbit în termeni foarte călduroși despre Antonescu. L-a rugat să-i transmită lui Antonescu această poziție foarte favorabilă a guvernului sovietic față de el, dar i-a cerut să păstreze un secret deplin în legătură cu această comunicare a guvernului sovietic. În raportul pe care Gafencu îl trimite lui Antonescu, subliniază: “Vă rog foarte mult să nu vorbiți cu nimeni despre acest mesaj, pe care Vâșinski vi l-a transmis prin mine”.

Acum însă în volumele acestea sunt tipărite și notele de conversație pe care le făcea partea sovietică, iar acolo avem nota lui Vâșinski despre convorbirea cu Gafencu, notă în care lucrurile sunt

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

prezentate total diferit. În primul rând, inițiativa convorbirii îi aparține lui Gafencu, nu lui Vășinski, cum spusese Gafencu. Nici vorbă de acest mesaj de simpatie a guvernului sovietic către Antonescu, despre care scrisese Gafencu. Lui Gafencu i se atribuie declarații care nu apar în raportul pe care el i l-a trimis lui Antonescu. La această conversație nu au fost de față decât Vășinski și Gafencu. Istoricul nu are niciun mijloc pentru a proba care din cei doi spune adevărul, iar astfel de situații nu sunt rare în istorie.

Vă dau încă un exemplu, ca să vedeți cum, pe baza documentelor, istoricii elaborează diverse interpretări și explicații. Prima mare greșeală strategică a lui Hitler, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, este considerată de analiștii militari și civili ai războiului, așa numitul Halt-befehls, adică ordinul de oprire. La 24 mai 1940, Hitler a dat ordin ca tancurile germane, care erau pe punctul de a strivi corpul expediționar britanic încercuit la Dunkerque, să se oprească din înaintarea lor. Deci, blindatele erau în plină ofensivă, corpul expediționar britanic era amenințat cu anihilarea. Dacă acest corp ar fi fost zdrobit, Anglia ar fi fost privată de instrumentul militar și ar fi trebuit să încheie pace, dar Hitler, în plină ofensivă, în plină înaintare a tancurilor, dă acest ordin. Oprește înaintarea tancurilor și, în felul ăsta, dă posibilitatea corpului expediționar britanic să se salveze, fiind trecut cu diverse ambarcațiuni și nave, englezii mobilizând tot ce plutea, ca să spun așa, în Canalul Mânecii, pentru a prelua trupele de pe teritoriul Franței și a le duce în Marea Britanie. Întrebare: De ce a făcut lucrul ăsta? Sunt vreo șase-șapte explicații, pe care nu vi le spun acum, ca să nu ne îndepărtăm de la tema noastră. De pildă, unii istorici consideră că Hitler, tocmai în dorința de a ajunge la o pace cât mai rapidă cu Anglia, a vrut s-o scutească de o înfrângere umilitoare, care s-o oblige să continue lupta. Alții vin cu explicații foarte, așa spune, pragmatice. Hitler n-avea de unde să știe că armata franceză era deja epuizată și voia să-și păstreze blindatele pentru etapa a doua, strategică, a campaniei din Franța. O altă explicație vorbește despre panica lui Hitler, care era civil și nu avea cunoștințe militare: atunci când britanicii au declanșat un contraatac la Aras, Hitler a avut impresia că blindatele acestea ale lui, care până atunci fuseseră, ca să spun așa, vârful de lance al înaintării germane, erau în primejdie de a fi ele însele încercuite. Și mai sunt și alte explicații...

Istoria, prin urmare, nu este o știință experimentală care să ne dea un adevăr verificabil în laborator și, de aici, această pluralitate de interpretări. Ceea ce o să vă spun eu acum - de aceea am și făcut introducerea - este un punct de vedere personal, pe care, poate, dumneavoastră nu-l veți împărtăși și sunteți liberi să-l contestați, pentru că s-ar putea să nu fie corect, dar eu l-am desprins din analiza proceselor istorice pe care le voi evoca acum, ca să închei această parte de considerații generale. În momentul de față, în cercetarea istorică accentul s-a deplasat de la ontologie, adică de la felul în care se desfășoară viața societății umane. Toată lumea este acum de acord că factorul economic și factorul social nu pot fi omiși din cercetarea istorică; dar din nou toată lumea este de acord că factorilor economici și sociali nu li se poate atribui întotdeauna rolul determinant pe care marxismul îl atribuia în viziunea aceasta materialist-dialectică și istorică a dezvoltării societății. Deci, de la ontologie, cercetarea istorică își pune astăzi problema gnoseologiei. **Cum cunoaștem?** Este capabil istoricul să cunoască trecutul? Și evident că, din acest punct de vedere, istoricul are o limită, în primul rând limita lui intelectuală. Un istoric e mai înzestrat intelectual, un altul e mai puțin, unul

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

poate fi genial, ca Nicolae Iorga, și poate să aibă niște străfulgerări de geniu, care, de multe ori, chiar să-l scutească de a sta să citească sute de documente ca să prindă adevărul. Pe de altă parte, istoricul este omul timpului său și, din acest punct de vedere, între trecut și prezent există un raport, așa spune un raport dialectic, în sensul că trecutul într-adevăr modelează prezentul, iar noi nu am putea înțelege societatea românească din 2011 dacă nu am cunoaște toată evoluția societății românești, din perioada Evului Mediu și până în zilele noastre. Dar, pe de altă parte - și aici este formula cunoscută a lui Benedetto Croce că orice istorie este contemporană, în sensul că orice societate caută răspuns la întrebările care o preocupă în acel moment.

Istoria însăși s-a născut nu dintr-o înclinație paseistă, respectiv dorința de a cunoaște trecutul, nu. Herodot, părintele istoriei, a vrut să răspundă la o întrebare precisă care îi interesa pe greci, în timpul lui, și anume, cum s-a ajuns la conflictul dintre greci și Imperiul Persan. Aceasta a fost problema care l-a interesat pe Herodot - să vadă geneza acestui conflict și, aruncând năvodul, pentru a strânge elementele care să-i permită să urmărească sursele de conflict dintre lumea greacă și lumea persană, a dat acele Istории care ne oferă o imagine asupra perioadei lui.

Și Tucydide, când a scris despre *Războiul peloponezic*, a vrut să răspundă la întrebarea „De ce Sparta și Atena erau în conflict?” și, chiar la începutul lucrării, spune: „Întrucât îmi dau seama că acest conflict este extrem de important pentru lumea grecească, eu m-am apucat să-l studiez din perioada desfășurării lui. Ovidiu, când și-a scris *Istoria*, a vrut să răspundă la întrebarea: „Cum a fost posibil ca o cetate modestă, cum era Roma, să ajungă să stăpânească tot bazinul mediteranean?”

Prin urmare, istoria, pe de o parte, arată cum trecutul ne modelează pe noi, oamenii prezentului, dar pe de altă parte, cum ea nu se poate sustrage acestei presiuni a actualității și caută în istorie răspuns la întrebările pe care le pune societatea în acel moment. Și cred că, în momentul de față, și societatea românească își pune această problemă. *Ce s-a întâmplat cu România, de, în toate clasificările acestea pe care le fac Uniunea Europeană și diverse organisme internaționale, când e vorba de ceva de rău suntem în frunte și când e vorba de ceva de bine suntem întotdeauna la coadă?* Asta este o problemă. Atunci, și noi trebuie să ne punem întrebarea, să căutăm un raport de determinare cauzală: Ce a creat această situație? Și ajungem în felul ăsta la *tema pe care o discută conferința care se desfășoară acum, aici, la Academie: centru și marginalitate, centrul și periferia.*

Spațiul românesc, în Evul Mediu, când s-au format Țările Române, era străbătut de două mari axe comerciale, ale căror segmente finale se aflau pe teritoriul românesc. Era un mare drum comercial care mergea de la Marea Baltică la Marea Neagră și la gurile Dunării, și un al doilea mare drum comercial, care mergea din Europa Centrală la gurile Dunării. Primul drum avea segmentul final pe teritoriul Moldovei, care încă nu era formată ca stat. Al doilea, prin Transilvania și pe teritoriul Țării Românești, care de asemenea nu era formată ca stat. Or, aceasta este o teorie în istorie: pe drumul de negoț se naște întotdeauna un stat. De ce? Pentru că negoțul nu se poate desfășura decât în condiții de perfectă securitate. Negustorul, dacă nu știe că marfa și banii sunt siguri, nu se angajează pe drumul acela. Ca să existe un drum de negoț sigur, trebuie să existe și o autoritate politică pentru a garanta securitatea actului de negoț.

UNIUNEA EUROPEANA

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Și atunci au existat istorici, ca de pildă unul dintre cei mai mari medievști ai noștri, Petre P. Panaitescu, care a susținut că au existat două state feudale românești, Țara Românească și Moldova, pentru că au existat două axe comerciale. Moldova trebuia să apere segmentul final al drumului de la Baltica la Marea Neagră, iar Țara Românească trebuia să apere segmentul final din Europa Centrală la Marea Neagră și gurile Dunării. Unde era Transilvania în această configurație? Ei, aici este una dintre caracteristicile istoriei românești, cu consecințe, o să vedeți, foarte grave pentru dezvoltarea societății noastre, și anume faptul că, în inima geografică a teritoriului românesc, care este Podișul Transilvaniei, deci în Ardeal, s-a împlântat o stăpânire străină încă din secolele X, XII, XIII, s-a împlântat stăpânirea Regatului Maghiar, iar teritoriul românesc liber a rămas ca două brațe care îmbrățișau Carpații. Țara Românească la sud de Carpați și Moldova la est de Carpați, și respectivele drumuri comerciale au reclamat existența unor state care să le garanteze securitatea.

Acestea au fost Țara Românească, cu data tradițională de întemeiere la 1330, Moldova – toată lumea a învățat la școală, la 1359, dar în realitate este 1364-1365, după ultimele cercetări. Nu contează această diferență, important este că în secolul al-XIV-lea existau aceste două state românești. Existența lor a avut un impact foarte puternic asupra situației românilor din Transilvania, pentru că regalitatea maghiară, din momentul în care a văzut că peste Carpați există două formațiuni politice românești, și-a pus problema că propria-i stăpânire în Transilvania era amenințată, întrucât majoritatea populației din Transilvania era formată de români. A reacționat, în consecință, la această primejdie în 1366, adică după ce a eșuat și încercarea de a se extinde, de a păstra Moldova sub control (eșuase în cazul Țării Românești în 1330 și în Moldova în 1364-1365). Atunci, regele Ludovic I de Anjou, regele Ungariei, a hotărât că nu mai pot avea calitatea de nobili decât cei care sunt de confesiune catolică, pentru că exista și o nobilime românească acolo, modestă ce-i drept, dar respectiva nobilime continua să existe alături de maghiari, sași și secui. Din momentul în care s-a stabilit, în 1366, că nobil nu poate fi decât cine este catolic, nobilii români s-au aflat în fața următoarei dileme: treceau la catolicism, fapt ce îi rupea deci de masa populației, pentru că în Evul Mediu factorul confesional avea un rol copleșitor, îi rupea de masa populației românești și îi deschidea maghiarizării. Lucrul ăsta s-a întâmplat cu familia lui Iancu de Hunedoara, român trecut la catolicism. Băiatul lui, Matias – fac aici o mică paranteză: lumea spune greșit Matei - nu e Matei Corvin. Sunt doi apostoli cu nume calendaristic: Sfântul Matei și Sfântul Matias. Regele era botezat Matias, nu Matei cum spunem noi. Deci, Matias, băiatul lui Iancu de Hunedoara, nici nu mai știa probabil că e român. Se considera maghiar și a fost, poate, cel mai strălucit rege al Ungariei. Nu mai avea deci conștiința identității naționale tocmai pentru că, prin abandonarea ortodoxiei, fusese deschis catolicismului, iar catolicismul îl trecuse în rândul nobilimii maghiare. Nobilii români rămași fideli ortodoxiei au pierdut statutul nobiliar și, în Evul Mediu, oamenii în viața publică existau în măsura în care aveau un privilegiu; clerul își avea privilegiile lui, orașenii își aveau privilegiile lor, nobilii la fel. Nu aveai niciun privilegiu, mergeai în rândul țăranilor și plăteai dări.

Și, atunci, nobilimea românească, o parte din ea, s-a maghiarizat, o parte din ea a decăzut la nivelul masei țărănești. Și din cauza aceasta, în Transilvania, situația românilor s-a degradat progresiv și, până la urmă, am ajuns la situația de *populație tolerată*, în sensul că, în secolul al XVI-lea, reforma

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

a avut un succes deosebit în Transilvania, reforma religioasă. Au fost așa-numitele religii recepte - corect este însă să spunem confesiuni recepte, pentru că toate sunt creștine, iar ortodoxia nu s-a aflat între cele patru religii: catolici, luterani, calvini și unitarieni. Ortodocșii și românii care se identificau cu ortodoxia au devenit o populație tolerată. Această situație a făcut ca în Transilvania orașele să nu fie românești. Orașele sunt creații ale sașilor și, ulterior, ale maghiarilor. Dar orașele cele mai importante în Evul Mediu au fost Sibiu, Brașov și Bistrița și au avut, ca să spun așa, funcția de capitale economice ale spațiului carpato-dunărean.

Pretutindeni în Europa orașul a fost o școală de educație civică. Ceea ce vedem noi și admirăm astăzi în Europa Occidentală, ca spirit de disciplină, de ordine, de curățenie, e rezultatul unei vieți urbane dezvoltate în Evul Mediu. De ce era orașul o școală de educație cetățenească? Pentru că înseși condițiile de existență a orașenilor cereau o reglementare foarte riguroasă, adică toate casele erau aglomerate, erau strânse într-o incintă de ziduri, iar dacă incendiile se declanșau, distrugeau așezarea imediat. Atunci, în fiecare oraș, treceau crainicii care, la o anumită oră, anunțau: *Toată lumea stinge focul din vatră*. Deci, la ora 10:00 p.m., să spunem, în oraș, toată lumea trebuia să stingă focul din vatră.

Meșteșugarii își desfășurau activitatea pe baza unor norme foarte precise impuse de statutul breslei. La originea vitrinei magazinelor noastre stă obligația pe care o avea meșteșugarul medieval de a lucra la stradă, ca să poată fi controlat în orice moment dacă respectă statutul breslei. Era, să spunem, un cizmar. Acolo, în regulamentul breslei se spunea precis: trebuie să folosească atâta cantitate de piele, atâta clei, atâtea cuie... Și pentru ca el să poată fi controlat trebuia să lucreze la vedere. Deci, la originea vitrinei este obligația meșteșugarului de a fi controlat, de a se lăsa controlat. Aceasta a făcut ca orașenimea, care este la originea burgheziei, să capete un spirit civic și să fie pregătită pentru munca industrială, pentru că aceasta presupune disciplină de întreprindere. Or, dincoace de munți, în Țara Românească și în Moldova, nu au existat orașe ca centre economice de tipul Brașovului, Sibiului și a Bistriței, ci erau niște sate mai mari, cum erau: Târgoviște, București, Suceava, Iași, localități care aveau funcții administrative, politice și militare. De ce nu s-a dezvoltat aici, la noi, viața realmente orașenească? Pentru că imensa noastră neșansă a fost cucerirea otomană. Atâta timp cât drumurile comerciale despre care am vorbit au străbătut Moldova și Țara Românească, noi am fost perfect legați de continentul european.

Nicolae Iorga, la începutul carierei lui, credea că societatea românească medievală era o societate de țărani și că voievodul Țării Românești și al Moldovei erau niște... țărani ceva mai ridicați, ceva mai bogați. Iorga nu spunea *țăran*, spunea *țeran* și, dacă luați lucrările lui, o să vedeți acolo că mereu scrie: *domnul țeran, domnul țeran...* Credea că și voievodul era tot așa, un țăran ceva mai spălat decât ceilalți. Or, când, după Primul Război Mondial, s-au făcut săpăturile arheologice de la Biserica Curtea de Argeș - nu știm nici acum cu certitudine cine este personajul acela - Iorga credea că este îngropat acolo chiar Basarab I, întemeietorul Țării Românești. Dar personajul descoperit este, dimpotrivă, îmbrăcat, ca să spun așa, cu lux, cu rafinament, și toate podoabele lui, toată ținuta lui este o ținută occidentală. Prin urmare, când statele feudale s-au născut, ele erau conectate la Europa prin aceste drumuri comerciale, iar stilul de viață al acelor români medievali era foarte apropiat de cel din

UNIUNEA EUROPEANA

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Occident. Stăpânirea otomană a lovit acest comerț, prima lovitură fiind în 1484, când turcii ocupă Chilia și Cetatea Albă fiindcă dețineau cele două mari porturi, plămâni economici ai Moldovei. Apoi, de la 1420 Dobrogea, putând controla gurile Dunării, se pierd Chilia și Cetatea Albă, iar la sfârșitul secolului al XV-lea, Marea Neagră devine un lac turcesc. Marea Neagră, care până atunci fusese o placă turnantă a comerțului medieval, din momentul acela moare, iar societatea românească începe să sărăcească și să se orientalizeze.

Ca să vă dați seama ce venituri aducea comerțul acesta atunci când drumurile comerciale ființau, e suficient să vă spun că, în 1330, când Carol Robert l-a atacat pe Basarab I, Basarab i-a oferit, înainte de bătălia de la Posada, o sumă de bani ca să părăsească țara. Cronica pictată de la Viena spune că erau șapte mii de mărci de argint. Dacă echivalăm în aur șapte mii de mărci de argint, înseamnă 74 de kilograme de aur. Prin urmare, Basarab, așa modest cum era el acolo la Câmpulung și la Curtea de Argeș, putea să-i ofere lui Carol Robert 74 de kilograme de aur, venituri rezultate din acest comerț european, care, repet, în segmentele finale străbătea spațiul românesc. Or, după cucerirea otomană, arterele acestea au dispărut, iar noi am devenit o dublă **periferie** sau **marginalitate**, cum spune programul dumneavoastră. Pe de o parte, suntem la periferia Europei, pe de altă parte, suntem și la marginea Imperiului Otoman.

Turcii aveau o viziune tripartită a lumii. În ce sens? Era o primă zonă unde se aplica legea islamică, și asta se numea în turcește *Dar al-Islam*. Era și o altă lume, locuită de necredincioși, pe care turcii își propuneau să o cucerească – aceasta se numea *Dar al-Harb* adică țara războiului, casa războiului și între *Dar al-Harb* și *Dar al-Islam* era o zonă intermediară numită *Dar al-Ahd* sau *Dar al-Sulh*, care înseamnă casa armistițiului, a păcii, a legământului. Ce însemna asta? Că turcii exercitau o dominație asupra acestui teritoriu, dar îi recunoșteau un statut de autonomie și fixau anumite îngrădiri - o să revin imediat asupra acestui aspect - în ceea ce privește stăpânirea otomană.

Țările Române, prin acest efort militar considerabil, pe care l-au depus în secolele XIV-XV, i-au obligat pe turci să le recunoască acest statut de autonomie. Este o mărturie a unui umanist italian aflat în slujba regelui Poloniei, Filippo Buonaccorsi Callimachus, și care, la 1490, spune foarte clar că, grație lui Vlad Țepeș și lui Ștefan cel Mare, românii care, evident, nu puteau continua la nesfârșit luptele cu turcii, pentru că țara se ruina, s-au supus Porții – aceasta e formula lui – prin tratate, turcii fiind astfel obligați să fixeze în scris recunoașterea statutului de autonomie, nu ca învinși, ci ca învingători.

Acum vreau să fac apel la înțelegerea dumneavoastră - să nu mă considerați doar... un istoric care dorește să hiperbolizeze, să supraliciteze performanțele românilor. Eu sunt pentru o istorie sinceră – chiar am scris o carte despre asta. Eu sunt pentru teza că istoricul trebuie să spună și ce e bine și ce e rău în trecutul neamului lui. Vreau să vă spun, așa, în perfectă onestitate colegială între oamenii de știință că, dacă există o performanță în istoria românilor, o performanță de valoare europeană, tocmai acest statut de autonomie pe care noi l-am impus Porții ca să ni-l recunoască este adevărata performanță. Fiindcă grecii, bulgarii, albanezii, sârbii, maghiarii, când s-a extins stăpânirea otomană peste ei, au intrat în *Dar al-Islam* și și-au pierdut identitatea politică. În Evul Mediu, un popor care nu avea stat era așa cum în zilele noastre ar fi un individ care nu are buletin de identitate. Statul era

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

buletinul de identitate al unui popor. Și, aici, în Europa de Sud-Est, singurii care am beneficiat de acest statut de autonomie am fost noi - Țara Românească, Moldova și Transilvania – ca și Raguza (Dubrovnikul de astăzi). La Raguza a fost o situație specială - practic era un oraș-stat dar pe zonă întinsă, o structură politico-administrativă întinsă, a fost doar acest spațiu românesc. Turcii au fost obligați să recunoască acest statut.

O să întrebați: Dar cum, dar de ce noi? Ca să puteți înțelege lucrurile, ca să nu credeți că eu vă spun toate acestea doar pentru a da istoriei românilor niște performanțe și niște titluri de glorie care n-au acoperire, să mergem în tipologia războaielor. Conflictul nostru cu turcii a fost unul asimetric. Eu n-am acum timp să vă explic în amănunțime conflictul asimetric, dar vă dau doar două exemple: supraputerile în perioada Războiului Rece. Statele Unite au fost înfrânte în Vietnam, iar Uniunea Sovietică a fost înfrântă în Afganistan. În conflictul asimetric – de aceea îi spune conflict asimetric - este o disproporție uriașă între efective și tehnologie, între părțile beligerante și paradoxal partea slab combatantă are un șir întreg de avantaje. Dacă vreți, la discuții, putem relua tema aceasta. Noi am fost exact în situația în care au fost Vietnamul cu americanii și afganii cu sovieticii. Până la urmă unii i-au determinat pe americani să plece din Vietnam și ceilalți pe sovietici să plece din Afganistan. Noi nu am putut să-i determinăm pe turci să se retragă definitiv de aici.

Dominația otomană a fost, dar am păstrat statutul de autonomie care ne-a permis să ne păstrăm toate instituțiile politice, militare, administrative, judecătorești, culturale, ecleziastice și să devenim și un fel de teritoriu de refugiu pentru mișcările de emancipare ale popoarelor din Balcani, fiindcă și grecii, și bulgarii, și sârbii, când și-au pus problema să lupte împotriva turcilor, veneau aici, pe teritoriul românesc, ca să se organizeze. Și, ca să vă dați seama de statutul pe care-l aveau Țările Române în condițiile dominației otomane, turcii, care erau un fel de supraputere a lumii medievale, nu aveau voie să construiască moschei pe teritoriul românesc (era una dintre prevederile acestor înțelegeri).

Moschei pe teritoriul românesc sunt în Dobrogea, inclusă din 1420 în Dar al-Islam, dar aici, în Dar al-Ahd, din care făceau parte cele trei țări române, nu era voie să se construiască moschei. Vă dau un exemplu de mică istorie, cum se spune: Radu Mihnea, ctitorul de la Mănăstirea Radu-Vodă, de fapt noul ctitor (mănăstirea este făcută de Alexandru Mircea), era fiul lui Mihnea Turcitul - un domn al Țării Românești care trecuse la islamism și, de aceea, a fost numit Mihnea Turcitul. Tatăl lui Radu Mihnea, după ce s-a turcit, a avut familia în lumea islamică și a avut copii crescuți după legea islamică. Când Radu Mihnea a devenit domn aici, în Țara Românească, la începutul secolului al XVII-lea, frații lui, care erau islamașiți, mahomedani, au venit și ei la București, siguri că Radu Mihnea, ca domn al Țării Românești, avea alte mijloace să-i întrețină. N-aveau unde să se roage pentru că nu era nicio moschee în toată capitala și în Țara Românească, și atunci s-a construit una aici, la Curtea Veche, vizavi de Hanul lui Manuc. Sunt niște ruine rămase acolo, era o mică moschee, oarecum ascunsă de ochii bucureștenilor și ai românilor, dar bucureștenii auzeau când muezinul striga ora de rugăciune. Lucrul acesta a provocat o adevărată revoltă. Într-o scrisoare a boierilor indignați ai Țării Românești există această formulă: ”Am ajuns așa de rău că strigă Hogeia în țara noastră”. Prin

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

urmare, prezența unei moschei era considerată un atentat grav la statutul de autonomie a Țărilor Române.

Dacă am păstrat însă acest statut de autonomie, la nivelul elitei politice din secolul al XVII-lea era o infuzie de element oriental, grec. De aceea, Nicolae Iorga a scris *Bizanț după Bizanț* pentru că, după căderea Imperiului Bizantin, practic, grecoitatea postbizantină găsește în Țările Romane un teritoriu unde ea se poate dezvolta, poate chiar mai puternic decât la Constantinopol. Și capacul oriental se lasă peste noi și ne rupe complet de Europa - suntem o parte a Imperiului Otoman. Repet, nu aveam moschei și interesante de văzut sunt relatările călătorilor străini care, când trec din Dobrogea, venind dinspre Constantinopol, merg spre Europa, trec prin Dobrogea și trec Dunărea spre Moldova sau în Țara Românească și primul lucru pe care-l semnaleză este: ”Am auzit clopote”. Pentru că în Imperiul Otoman nu era voie, creștinii nu aveau voie să tragă clopotele la biserici, ori aici, pe teritoriul românesc, se trăgeau clopotele în virtutea autonomiei. Acesta era singurul lucru care pe străini îi făcea să-și dea seama că intră în altă lume și că ies din cadrul otoman. Iar capacul acesta otoman a stat pe noi până în 1829. Teoria lui C. Zeletin e de discutat, dar în privința aceasta ea este corectă, și anume că, prin Pacea de la Adrianopol, care a lichidat monopolul otoman. Pentru că, până atunci, Țările Române nu aveau voie să facă comerț cu Europa dacă nu satisfăceau mai întâi exigențele Imperiului Otoman, iar Constantinopolul era una dintre marile metropole ale Europei, hrănită din două bazine cerealiere: Egiptul și spațiul românesc, Moldova și Țara Românească. Livrările de cereale, de grâu (de asta s-a extins la noi cultura de porumb, pentru că turcii nu cereau porumb, cereau grâu) făceau ca noi să nu avem voie să exportăm în Europa aceste cereale. Or, din 1829, căzând monopolul turcesc - această obligație de a satisface cerințele Porții -, Țările Române sunt integrate în circuitul economic european.

Așa se aduce aici, la noi, capitalul englez și, din momentul acela, noi reintrăm în Europa. Noi am ieșit din Europa prin comerț, că turcii au pus capăt celor două artere care străbăteau spațiul românesc când au transformat Marea Neagră în lac turcesc și am reintrat în Europa grație Tratatului de la Adrianopol, din 1829, care ne-a deschis calea spre activitățile de negoț pe continent și capitalului străin, dar în primul rând capitalului englez, la Dunărea de Jos.

Deja din secolele XVI-XVII, Europa era divizată în două mari părți: Europa neagră, Europa cărbunelui, Europa industrială și Europa verde - Europa agricolă. Centrele industriale aveau nevoie de cereale pe care le importau din Europa de Est. Aceste exporturi masive de cereale au determinat o reacție conservatoare în Europa de Est din partea clasei boierești, pentru că boierimea era cea care stăpânea moșiile și voia să câștige cât mai mult din exporturile de cereale. Aceasta a dus la o agravare considerabilă a situației țăranilor. Toată Europa de la est de Elba cunoaște un proces de agravare a situației țăranilor ca urmare a exportului de cereale. Dar, în același timp, acest contact cu Occidentul și, mai ales, pe măsură ce Imperiul Otoman era în declin și devenea bolnavul Europei, Rusia și Austria încercau să preia succesiunea Imperiului Otoman și intrau în conflicte militare cu Imperiul Otoman, iar războaiele se desfășurau în spațiul românesc.

Această nouă fază a chestiunii orientale, pe de o parte era dureroasă pentru noi, fiindcă pierdeam Bucovina, în 1775, Basarabia în 1812, dar, pe de altă parte, grație prezenței armatelor

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ȘI PROTECȚIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

austriece și rusești, s-a produs un fenomen de aculturație, elita politică românească preluând cultura franceză - unii istorici consideră că este fenomenul cel mai semnificativ în domeniul acesta al aculturației. Oricât ar părea de surprinzător, ofițerii ruși au fost agenții acestei aculturații franceze, poate chiar mai puternici decât călătoriile propriu-zise în Franța, pentru că prezența lor îndelungată aici, pe teritoriul românesc, a asigurat difuzarea limbii și a culturii franceze. Și, ca să vă dați seama de jocul acesta dintre politic și economic în faza aceasta de modernizare, o să vă spun că, în 1856, când a fost Congresul de la Paris, în urma Războiului Crimeei, în care Rusia a fost înfrântă, Marea Britanie, care era importatoare de cereale de aici, din Țara Românească și din Moldova, voia să îndepărteze Rusia de la gurile Dunării, pentru ca Rusia să nu poată întrerupe vreodată circuitul cerealier, care, de la gurile Dunării mergea prin Mediterană în Marea Britanie. Și atunci, la Congresul de la Paris, s-a hotărât ca Moldova (încă nu se făcuse în 1856 Unirea) să primească sudul Basarabiei și rușii să nu mai fie prezenți acolo, nemijlocit, la gurile Dunării. În 1878, la Congresul de la Berlin, după Războiul Ruso-turc din 1877-1878, rușii au reluat sudul Basarabiei. De ce? Pentru că Marea Britanie importa acum grâul american, care era superior calitativ și mai ieftin, și nu mai era interesată de grâul românesc. Această situație a noastră, această situație geopolitică a spațiului românesc a cântărit imens în destinul nostru istoric.

Am abuzat de timpul dumneavoastră și închei, nu înainte însă de a vă spune că, în momentul de față, marea problemă care, după părerea mea, ar trebui să mobilizeze toate resursele de cercetare ale istoricilor, este aceea a secolului al XIX-lea, a modernizării societății românești și a reintrării spațiului românesc în Europa. Pentru că, în momentul de față, există teoria unui cercetător american, Immanuel Wallerstein - "*Raportul dintre centru și periferie*" și a unui istoric american, dar care are un nume de rezonanță franceză, îl cheamă Daniel Chereau. El a scris o carte despre *schimbarea socială într-o societate periferică*, adică a urmărit exact procesul prin care noi, *din periferia Imperiului Otoman*, am trecut *în periferia Europei* din momentul în care capitalismul s-a dezvoltat într-un singur loc: în Europa Occidentală și în Statele Unite și de acolo a antrenat restul Globului în sistemul economico-social actual.

Aceasta este problema capitală pe care noi trebuie să o înțelegem. Care sunt factorii economici și sociali care au condiționat modernizarea noastră? În sinteză, absența orașelor, absența spiritului civic – fiindcă spiritul civic se naște în oraș - iar noi am fost o societate prin excelență rurală.

Vă mai dau un singur exemplu și, efectiv, cu acesta închei. În Evul Mediu, până în 1829, până la lichidarea monopolului otoman, marea problemă a fost asigurarea inventarului uman pe moșie, nefiind o problemă faptul că țăranul lupta pentru pământ, pământ era din belșug. Marea problemă erau oamenii, populația care, din cauza tuturor vicisitudinilor - războaie, năvălirile turcilor, ale tătarilor, molime pe care le aduceau armatele străine în timpul războaielor, invazii de lăcuste ș.a.m.d. - era foarte rară, stăpânii de moșii, boierii și mănăstirile aveau nevoie de mână de lucru. În concurența aceasta pentru a-și asigura mâna de lucru, se ofereau țăranilor tot felul de înlesniri ca să-i atragă pe moșia lor - dacă regula era de douăsprezece zile de clacă pe an, se clama: "*Veniți pe moșia mea pentru că veți lucra numai șase zile de clacă pe an*". Aceasta determina o mobilitate extraordinară a populației și, de aici, și vorba "*câte bordeie, atâtea obiceie*", pentru că fiecare moșie își avea

UNIUNEA EUROPEANA

GUVERNUL ROMANIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
SI PROTECTIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

regulamentul ei. Ideea de ordine, de disciplină, pe care o crease orașul medieval în Europa Occidentală era și a rămas până în ziua de astăzi complet străină societății românești. La noi, nimeni nu-și pune problema – asta este formula lui Ralea, care a studiat psihicul românesc – să respecte legea sau să modifice o lege pentru ca să beneficieze toată lumea - să spunem, dacă legea e proastă să beneficieze de schimbarea ei - ci fiecare se gândește cum se eludeze legea sau cum să-și rezolve el pe cale particulară problema: am un fin la primărie, un cumnat la prefectură... Nimeni nu-și pune problema că trebuie acționat la nivelul întregii societăți. Încă o dată, iată rezultatul absenței spiritului civic, ea însăși consecința lipsei de viață urbană din societatea românească.

Am încercat să schițez aici, în linii mari, evoluția societății românești așa cum o văd eu și să încerc să explic această situație care, după mine, e dureroasă pentru noi, românii, de a ne vedea mereu plasați la periferie, mereu desconsiderați, câteodată de-a dreptul umiliți. Dar, ca să îndreptăm această situație, nu e suficient să ne indignăm și nici să ne bombăm piepturile și mușchii, ci trebuie să înțelegem rădăcinile istorice ale fenomenelor, pentru că numai coborând la origine putem rezolva problemele cu care suntem confrunțați astăzi.

Eu vă mulțumesc și, dacă sunt întrebări, vă stau la dispoziție.

Acad. prof. dr. Florin Constantiniu